

Leszek A. Wierzbicki

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Reasumpcje i limitacje Trybunału Koronnego w latach 1660–1700

Resumptions and Limitations of the Crown Tribunal in the Years 1660–1700

STRESZCZENIE

Okres od zakończenia drugiej wojny północnej do wybuchu wielkiej wojny północnej charakteryzował się stabilnością w funkcjonowaniu Trybunału Koronnego. W tym czasie tylko trzykrotnie nie doszło do reasumpcji Trybunału, co było spowodowane bezkrólewiami. Prace Trybunału nie zostały wznowione w kadencjach: 1668–1669, 1674–1675 i 1696–1697. W tym samym okresie kilkakrotnie opóźniono rozpoczęcie sądów trybunalskich. W oczekiwaniu na zakończenie sejmów koronacyjnych opóźniła się reasumpcja w kadencjach: 1669–1670, 1675–1676 i 1697–1698, a z powodu zawiązania konfederacji gołąbskiej w kadencji 1672–1673 reasumpcja Trybunału nastąpiła na początku 1673 r. Pomiedzy rokiem 1660 a 1700 trzykrotnie doszło do wcześniejszego zakończenia posiedzeń Trybunału. Taka sytuacja miała miejsce w kadencjach: 1667–1668, 1673–1674 i 1695–1696, co było spowodowane abdykacją Jana Kazimierza i śmiercią pierwszych „królów rodaków”. Ponadto czterokrotnie przerywano prace Trybunału z powodu zwołania pospolitego ruszenia. Takie limitacje miały miejsce w kadencjach: 1667–1668, 1669–1670, 1670–1671 i 1671–1672.

Słowa kluczowe: reasumpcja, limitacja, Trybunał Koronny, Lublin, Piotrków Trybunalski

Trybunał Koronny nie budził dotąd dużego zainteresowania wśród historyków oraz historyków prawa i doczekał się monografii dopiero w 2008 r., którą napisał Waldemar Bednaruk¹. Autor ten, omawiając dzieje szlacheckiego sądu najwyższego w całym okresie jego istnienia, jeden z podrozdziałów swej pracy poświęcił reasumpcjom Trybunału Koronnego. Znalazł się w nim szeroki opis czynności związanych ze wznowieniem prac Trybunału, gdzie kluczowymi wydarzeniami były rugie deputatów,

¹ W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008.

złożenie przez nich przysięgi oraz wybór marszałka trybunalskiego². W. Bednaruk skoncentrował się jednak na reasumpcjach odnoszących się do XVIII w., wspominając jedynie o kilku przypadkach z XVII stulecia, kiedy to nastąpiło opóźnienie przy wznowieniu prac Trybunału. Niniejszy szkic stanowi zatem uzupełnienie tej problematyki i omawia wszystkie przypadki reasumpcji i limitacji posiedzeń Trybunału Koronnego w okresie od zakończenia drugiej wojny północnej w 1660 r. do wybuchu wielkiej wojny północnej w 1700 r.

Utworzony w 1578 r. Trybunał Koronny przez kilkadziesiąt lat działał sprawnie, a jego posiedzenia były zawieszane jedynie w okresie bezkrólewia oraz podczas wyprawy pospolitego ruszenia w 1621 r. Dłuższa limitacja Trybunału nastąpiła natomiast w okresie „potopu”, kiedy to z powodu toczących się na terenie kraju działań wojennych najwyższy sąd szlachecki nie mógł funkcjonować w normalnym trybie. Dopiero po zakończeniu wojny ze Szwecją w 1660 r. nastąpiła względna stabilizacja w Rzeczypospolitej, co pozwoliło na właściwe odbywanie posiedzeń Trybunału Koronnego.

W tym czasie sędziowie trybunalscy gromadzili się w Piotrkowie w pierwszy poniedziałek po święcie św. Franciszka, czyli po 4 października. Następową wówczas reasumpcja Trybunału Koronnego oraz wybór marszałka trybunalskiego. Sprawy sądowe rozpatrywano w Piotrkowie do Kwietnej Niedzieli, czyli do dnia poprzedzającego Niedzielę Palmową. Po dwutygodniowej przerwie deputaci zjeżdżali do Lublina, gdzie rozpoczynali swoje prace „w poniedziałek bliski po Przewodniej Niedzieli”³, czyli tydzień po Wielkanocy. Limitacja posiedzeń Trybunału Koronnego następowała w Lublinie na początku października, przed świętem św. Franciszka.

W omawianym okresie wielokrotnie zawieszano prace szlacheckiego sądu najwyższego, na co złożyło się wiele czynników o charakterze politycznym i militarnym. Pierwsze trudności komplikujące działania sądu trybunalskiego pojawiły się podczas rokoszu Jerzego Lubomirskiego w 1665 r. Jak pisze Mirosław Nagielski: „[...] ze względu na przechody wojsk deputaci Trybunału w Piotrkowie coraz bardziej skłaniali się do limitowania jego obrad”. W tym też celu w październiku 1665 r. wysłano specjalne poselstwo do króla, które miało go prosić o wyrażenie zgody na zawieszenie posiedzeń Trybunału. Jan Kazimierz odrzucił jednak argumentację posłów trybunalskich i oznajmił, że nie zaistniały żadne okolicz-

² *Ibidem*, s. 134–142.

³ „Czasy sądów”, *Volamina constitutionum*, t. 2, vol. 1: 1550–1585, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 2005, s. 410.

ności, które uniemożliwiałyby dalsze prowadzenie sądów w Piotrkowie⁴.

Dwa lata później wojska koronne zostały zaatakowane przez Tatarów i Kozaków pod Podhajcami, co skłoniło króla do zwołania pospolitego ruszenia. W wydanych 17 października 1667 r. uniwersałach Jan Kazimierz zwołał szlachtę koronną na połowę listopada pod Lublin⁵. W zaistniałej sytuacji 25 października 1667 r. deputaci zgromadzeni w Piotrkowie zawiesili posiedzenia szlacheckiego sądu najwyższego. Trybunał Koronny został przez nich limitowany do 9 stycznia 1668 r.⁶

Wprawdzie deputaci trybunalscy wznowili swoje prace w wyznaczonym terminie, jednak tuż przed planowanym na początku października zakończeniem posiedzeń Trybunału musieli go znowu limitować. Tym razem było to spowodowane abdykacją króla Jana Kazimierza, który 16 września 1668 r. złożył koronę⁷. Dzień później prymas Mikołaj Prażmowski, już jako interreks, zwrócił się listownie do deputatów, aby zawiesili posiedzenia Trybunału⁸. Rozpoczęte wówczas bezkrólewie spowodowało, że nie nastąpiła reasumpcja Trybunału Koronnego w kadencji 1668–1669.

Podczas sejmiku elekcyjnego, który obradował od 2 maja do 6 lipca 1669 r., poruszono kwestię funkcjonowania szlacheckiego sądu najwyższego w Koronie. Parlamentarzyści ubolewali, że „siła spraw namnożyło się [...], a mianowicie Lubelski [Trybunał] *solito tempore* osądzić ich żadną miarą nie może, bo jedne w lat kilka i kilkanaście, a drugie jako to *Palatinales* w kilkadziesiąt do sądenia przypadają”. Z tego też powodu zdecydowano o prolongowaniu posiedzeń „Trybunału [Koronnego] Lubelskiego, że po skończeniu Trybunału przyszłego Lubelskiego, od Ś. Franciszka Trybunał Lubelski *ad festum S. Thomae Apostoli* na lat siedm *inclusive* przedłużamy”⁹.

⁴ M. Nagielski, *Sejmiki deputackie wobec sprawy Jerzego Sebastiana Lubomirskiego we wrześniu 1665 roku*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 223; Kopia instrukcji od Trybunału Koronnego postom wyprawionym do króla, Piotrków 10 X 1665, Biblioteka Publiczna im. Raczyńskich w Poznaniu, rkps 375, s. 433.

⁵ Uniwersał Jana Kazimierza, Warszawa 17 X 1667, *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 3: 1661–1673, wyd. A. Przyboś, Wrocław–Kraków 1959, s. 184.

⁶ „25 Octob[ris]. Limitowaliśmy Trybunał dla uniwersałów na pospolite ruszenie dla trwóg od wojsk tatarskich, któr[z]y byli oblegli wojska koronne pod Podhajcami”, Pamiętnik Piotra Opalińskiego, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie [dalej: BUW], rkps 47, s. 63.

⁷ *Diariusz sejmiku abdykacyjnego Jana Kazimierza 1668*, wyd. M. Matwijów, „Ze Skarbcza Kultury” 1989, 48, s. 66.

⁸ Mikołaj Prażmowski do deputatów Trybunału Koronnego i Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego, Warszawa 17 IX 1668, Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Rodziny Bartoszewiczów 503, s. 410.

⁹ „Prolongacja Trybunału Lubelskiego”, *Volumina legum* [dalej: VL], t. 5, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 10.

Kolejna kadencja szlacheckiego sądu najwyższego z lat 1669–1670 rozpoczęła się z kilkutygodniowym opóźnieniem, gdyż sejm koronacyjny króla Michała, *notabene* zerwany, zakończył się 12 listopada 1669 r. i dopiero wówczas mogła nastąpić reasumpcja Trybunału Koronnego. Sędziowie trybunalscy rozjechali się jednak do domów kilka tygodni przed planowanym zakończeniem sądów, albowiem władca rozesłał uniwersały na pospolite ruszenie. W tej sytuacji 20 września 1670 r. deputaci zgromadzeni w Lublinie limitowali Trybunał. Podczas odbywającego się wówczas sejmku zwyczajnego posłowie małopolscy narzekali „na Trybunał, że listu od Króla JM przysłanego *ex consensu ordinum* o limitacji Trybunału dla pospolitego ruszenia, a przy tym wici trzecie, nie są jako należało przyjęte i egzekwowane”¹⁰. W trakcie tych obrad parlamentarzyści zdecydowali również o odłożeniu reasumpcji „Trybunału Piotrkowskiego, [...] do poniedziałku po święcie Ś. Andrzeja Apostoła blisko przyszłego”¹¹, czyli do 1 grudnia 1670 r.

Podczas wspomnianego sejmku zwyczajnego z 1670 r., który obradował od 9 września do 1 listopada, opracowano nową ordynację Trybunału Koronnego Lubelskiego. W uchwalonej wówczas konstytucji potwierdzono przyjętą na sejmie elekcyjnym króla Michała uchwałę o wydłużeniu kadencji lubelskiej do 20 grudnia¹². Należy tu wspomnieć, że nowa ordynacja sądów trybunalskich w Lublinie wzbudziła kontrowersje wśród deputatów, którzy przedstawili swoje zastrzeżenia parlamentarzystom podczas sejmku zwyczajnego z 1672 r.¹³

Kadencja Trybunału Koronnego z lat 1670–1671, jak już wspomniano, rozpoczęła się dopiero 1 grudnia 1670 r. i ponownie została przerwana z powodu zwołania pospolitego ruszenia. 16 maja tego roku Michał Korybut w rozesłanych uniwersałach wezwał szlachtę na wyprawę wojenną pod Lwów na połowę lipca. Do deputatów władca wystosował list dopiero na początku czerwca, polecając im, aby zawiesili swoje prace ze względu na zwołanie pospolitego ruszenia. Powołując się na obowiązujące w tej mierze prawo, nakazał, aby „za wzięciem listu tego naszego

¹⁰ „Seym trzeci za KJM Michała zaczął się anno 1670”, Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie [dalej: PAU i PAN], rkps 1070, k. 307. Z diariusza tego sejmku spisane przez sędziego ziemskiego lubelskiego Jerzego Szornela wiadomo, że „było koło tego w Lublinie nie mało kłótni, bo lubo list doszedł, wici nie doszły aż 19 [września], i zaraz też 20 [września] Trybunał limitowano”, *ibidem*; L.A. Wierzbicki, *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670–1672*, Lublin 2011, s. 134.

¹¹ „Trybunał Piotrkowski”, VL, s. 34.

¹² „Ordynacja Trybunału Koronnego Lubelskiego”, *ibidem*, s. 32–34.

¹³ Instrukcja od Trybunału Koronnego posłom na sejm, Lublin 13 V 1672, Rossijskaja Nacionalnaja Biblioteka w Sankt Petersburgu, fond 971, autograf 311, nr 9.

Trybunał Koronny limitowali *et opus iustitiae* do czasu w prawie opisanego po ekspedycyjej wojennej zatrzymali¹⁴. Zgodnie z zaleceniem władcy deputaci zebrani w Lublinie limitowali 8 czerwca 1671 r. prace Trybunału do 22 lipca 1671 r.¹⁵ Należy jednak dodać, że posiedzenia najwyższego sądu szlacheckiego wznowiono znacznie później, gdyż dopiero 9 września tego roku kancelaria koronna zaczęła rozsyłać do ziem i województw koronnych rewersały.

Kolejna kadencja Trybunału Koronnego rozpoczęła się 5 października 1671 r., ale w tym samym dniu, podczas reasumpcji Trybunału, zdecydowano o jego limitowaniu. W Piotrkowie pojawiło się wówczas jedynie siedmiu deputatów świeckich i to oni postanowili wstrzymać czynności sądowe do 11 stycznia 1672 r.¹⁶

Kilka miesięcy po wznowieniu posiedzeń najwyższego sądu szlacheckiego król Michał ponownie zwołał pospolite ruszenie, które tym razem miało się zebrać w połowie sierpnia pod Hrubieszowem. Dwa tygodnie po rozesłaniu uniwersałów do szlachty władca skierował list do deputatów, nakazując im, aby „sądy trybunalskie za powzięciem listu [...] limitowali”¹⁷. Zgromadzeni w Lublinie deputaci limitowali Trybunał 27 lipca 1672 r.¹⁸ Należy przypuszczać, że sądy trybunalskie, tak jak to miało miejsce rok wcześniej, zostały zawieszane na okres kilku tygodni.

Szybko się jednak okazało, że Trybunał Koronny nie będzie funkcjonował przez kolejnych kilka miesięcy, gdyż przedłużyła się wyprawa pospolitego ruszenia koronnego, które po przybyciu pod Gołąb zawiązało w październiku 1672 r. konfederację generalną. 10 listopada tego roku, w dniu zakończenia zjazdu gołębsko-lubelskiego, deputaci z ziem i województw koronnych przyjęli reces lubelski, w którym przypomniano, „że *ex natura confederationis* Trybunał Koronny *cessare* powinien”¹⁹. Zdaniem Andrzeja Abramskiego, „zawieszenie działalności Trybunału miało

¹⁴ List króla Michała do Trybunału Koronnego, Warszawa 3 VI 1671, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Libri Legationum [dalej: LL], rkps 25, k. 206v; L.A. Wierzbicki, *Pospolite ruszenie*, s. 162.

¹⁵ „Ze Lwowa 5 junii 1671”, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Rodziny Pinocich, rkps 372, s. 66–67.

¹⁶ Spis deputatów Trybunału Koronnego, Piotrków 5 X 1671, Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku, rkps 1071, k. 2–3.

¹⁷ List króla Michała do Trybunału Koronnego, Warszawa 19 VII 1672, AGAD, LL, rkps 25, k. 371–371v; L.A. Wierzbicki, *Pospolite ruszenie*, s. 218.

¹⁸ „Trybunał Koronny miał się limitować 27 julii”, J.A. Chrapowicki, *Diariusz*, cz. 3: *Lata 1669–1673*, oprac. L.A. Wierzbicki, Warszawa 2009, s. 232; W. Kochowski, *Roczniki Polski. Klimakter czwarty (1669–1673)*, oprac. L.A. Wierzbicki, Warszawa 2011, s. 306.

¹⁹ *Diariusz kołowania i konfederacji pod Gołębem i Lublinem w 1672 roku wraz z aktem konfederacji*, oprac. A. Przyboś, K. Przyboś, Wrocław 1972, s. 104; A. Przyboś, *Konfederacja gołębska*, Tarnopol 1936, s. 182.

również zapobiegać wydaniu spodziewanych kondemnat na niektórych przywódców konfederacji²⁰.

Ze względu na trwającą konfederację gołąbską reasumpcja Trybunału Koronnego została opóźniona i miała mieć miejsce w Piotrkowie 9 stycznia 1673 r. Obecni wówczas w stolicy konfederacji gołąbscy poruszyli tę kwestię podczas generalnego zjazdu warszawskiego, który rozpoczął się 4 stycznia 1673 r. Dzień później Wielkopolanie zgłosili propozycję, „aby Trybunał Piotrkowski, który się począć ma od Trzech Królów sądzić, [...] żeby był limitowany”. Ponadto deputaci mieli się również wstrzymać z wyborem marszałka trybunalskiego²¹. W tej sytuacji marszałek konfederacki Stefan Stanisław Czarniecki wystosował list do sędziów trybunalskich przebywających w Piotrkowie, aby zawiesili czynności Trybunału „poko konfederacja nie będzie skończona”²². Postulat konfederatów gołąbskich został niezwłocznie wprowadzony w życie i w połowie stycznia limitowano sądy trybunalskie. 17 stycznia 1673 r. do Warszawy dotarła informacja, że obecni w Piotrkowie deputaci „za deklaracją Rzeczypospolitej limitowali Trybunał”²³.

Wspomniany generalny zjazd warszawski przekształcił się w sejm pacyfikacyjny, który trwał do 13 kwietnia 1673 r. Podczas tych obrad posłowie podjęli decyzję w sprawie najwyższego sądu szlacheckiego w Koronie i ustalili, że „reassumpcyą zaś Trybunału Lubelskiego do poniedziałku pierwszego, po święcie Trójce Przenajjświętszej odkładamy”²⁴. Oznaczało to, że sądy trybunalskie miały być rozpoczęte dopiero 29 maja 1673 r.

Sędziowie trybunalscy, którzy jesienią 1673 r. przybyli do Piotrkowa, zbierali się na sądach zaledwie przez kilka tygodni. Wynikało to z tego, że 9 października tego roku nastąpiła reasumpcja, a miesiąc później zmarł król Michał Korybut (10 XI), dlatego wynikła konieczność zawieszenia posiedzeń Trybunału. Rozpoczęte wówczas bezkrólewie zakończyły się wprawdzie w maju 1674 r., kiedy to na króla został wybrany Jan III

²⁰ A. Abramski, *Sądownictwo podczas konfederacji w Polsce (1672–1793)*, Katowice 1986, s. 33, ponadto s. 32–34.

²¹ *Diariusz seymu warszawskiego w roku 1673 t.z. „Pacificationis”*, wyd. F. Kluczycki, Kraków 1881, s. 7, ponadto s. 38; L.A. Wierzbicki, *O zgodę w Rzeczypospolitej. Zjazd warszawski i sejm pacyfikacyjny 1673 roku*, Lublin 2005, s. 134.

²² *Diariusz seymu*, s. 8, ponadto s. 38; L.A. Wierzbicki, *O zgodę w Rzeczypospolitej*, s. 135.

²³ *Diariusz seymu*, s. 11; „Panowie deputaci według woli Rzeczypospolitej akomodując się w zaczęcie onego nie wdali się, ale zdawszy to *in arbitrium* Rzeczypospolitej do domów rozjechali się”. *Diariusz kontynuacyjnej konfederacyjnej zaczętej w Warszawie anno 1673 die 4 januarii*, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [dalej: Ossol.], rkps 247, k. 272v; L.A. Wierzbicki, *O zgodę w Rzeczypospolitej*, s. 143.

²⁴ „O Trybunale Lubelskim”, VL, s. 65.

Sobieski, ale z powodu odłożenia jego koronacji²⁵ nie doszło do reasumpcji Trybunału w kadencji 1674–1675. Dopiero po zakończeniu sejmu koronacyjnego Jana III, który obradował od 4 lutego do 4 kwietnia 1676 r., najwyższy sąd szlachecki, po trwającej dwa i pół roku przerwie, mógł wznowić swoją działalność.

Na wspomnianym sejmie koronacyjnym Jana III zdecydowano się na eksperyment w funkcjonowaniu Trybunału Koronnego. W uchwalonej wówczas konstytucji znalazł się zapis, że „Trybunał Koronny, wielkością spraw zagęszczony, aby się *continuo* po roku całym sądził w obudwu Prowincjach, w Wielkiej i Małej Polsce”. Oznaczało to, że deputaci mieli jednocześnie sędzić sprawy „w Piotrkowie; pół roka do Białej Niedziele, w Lublinie zaś drugie pół roka do Świętego Franciszka”. Wybrani na dodatkowych, marcowych, sejmikach deputackich sędziowie mieli w „poniedziałek po Przewodnej Niedzieli, na miejsce ustępujących do Lublina w Piotrkowie zasiadać, a zaś do Lublina, po Świętym Franciszku, nierozrwalnym po sobie biegiem następować, dla ustawicznych sądów, powinny będą”. Na końcu tej konstytucji znalazło się jednak zastrzeżenie, że „takową zaś formam ustawicznych Sądów Trybunalskich, w obudwu Prowincjach, do lat dwóch, od Świętego Franciszka zacząwszy, stanowimy”²⁶.

W wyniku wspomnianej uchwały w latach 1677–1679 sądy trybunalskie odbywały się równolegle w Piotrkowie i w Lublinie. Należy też wspomnieć, że w połowie 1678 r. pojawiły się kontrowersje wśród deputatów na temat terminu zakończenia posiedzeń Trybunału Koronnego, które musiał rozstrzygnąć król²⁷. Ostatecznie jednak eksperyment ten nie przyniósł spodziewanych rezultatów i w 1679 r. powrócono do wcześniejszego modelu funkcjonowania najwyższego sądu szlacheckiego w Koronie.

Kolejna wcześniejsza limitacja Trybunału Koronnego nastąpiła dopiero w 1696 r. 3 lipca zawieszono czynności sądowe ze względu na śmierć króla Jana III²⁸, który zmarł 17 czerwca tego roku. Rozpoczęło się wówczas najdłuższe w XVII w. bezkrólewie, które sprawiło, że nie zebrał się Trybunał w kadencji 1696–1697.

Ostatnia w omawianym okresie nadzwyczajna limitacja Trybunału Koronnego miała miejsce jesienią 1697 r. W październiku tego roku, tuż po

²⁵ Uniwersał Jana III, Warszawa 27 VII 1674, *Materiały do dziejów wojny polsko-tureckiej 1672–1676*, wyd. J. Woliński, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1966, 12, 2, s. 287–288; Uniwersał Jana III, Złoczów 23 X 1674, *ibidem*, s. 311–312.

²⁶ „Trybunał Koronny”, VL, s. 177–178; W. Bednaruk, *op. cit.*, s. 201.

²⁷ Respons Jana III Trybunałowi Koronnemu Piotrkowskiemu, Lwów 22 VI 1678, PAU i PAN, rkps 1070, k. 404; Respons Jana III Trybunałowi Koronnemu Lubelskiemu, Lwów 26 VI 1678, *ibidem*, k. 404v–405.

²⁸ Limitacja Trybunału Koronnego Lubelskiego, 3 VII 1696, Ossol. 408, s. 181–182.

wyborze marszałka trybunalskiego, deputaci limitowali prace Trybunału, który wznowił swoją działalność prawdopodobnie 13 stycznia 1698 r.²⁹ Z kolei rok później, przy reasumpcji Trybunału w Piotrkowie, naruszono zasadę wyboru marszałka trybunalskiego, którego dotychczas wybierano według alternaty prowincji. Marszałkiem został wówczas przedstawiciel Wielkopolski, kasztelan sieradzki Feliks Aleksander Lipski³⁰, co wywołało protest króla, który domagał się, aby zgodnie z alternatywą godność tę sprawował przedstawiciel Małopolski³¹. Postulat władcy nie został wprawdzie spełniony, ale przez kolejne 2 lata (1699 i 1700) marszałkami trybunalskimi byli deputaci wybrani na sejmikach małopolskich.

Po zakończeniu drugiej wojny północnej, czyli w 1660 r., w Trybunale Koronnym zasiadało 48 świeckich i 14 duchownych sędziów trybunalskich, gdyż z kapituły chełmińskiej desygnowano jednego deputata, zamiast dwóch przewidzianych prawem. W sumie zatem w reasumpcjach i limitacjach najwyższego sądu szlacheckiego mogło brać udział 62 deputatów. W omawianym tu okresie nie zmienił się skład ilościowy deputatów duchownych, wzrosła natomiast nieznacznie liczba sędziów świeckich Trybunału Koronnego. Mocą konstytucji sejmu zwyczajnego z 1670 r. województwa ruskie i łęczyckie mogły wybierać już dwóch swoich przedstawicieli do Trybunału³². Podczas obrad z 1677 r. zwiększono liczbę deputatów z województw lubelskiego i bełskiego do dwóch osób³³, zaś na sejmie zwyczajnym z roku 1690 posłowie zgodzili się na wybieranie trzech sędziów z województwa ruskiego³⁴. Tym sposobem w ostatniej dekadzie XVII stulecia w skład Trybunału Koronnego wchodziło 67 deputatów, 53 świeckich i 14 duchownych³⁵.

Należy jednak zaznaczyć, że liczba deputatów przewidzianych do uczestniczenia w posiedzeniach Trybunału Koronnego różniła się znacznie od liczby deputatów, którzy faktycznie brali udział w pracach najwyższego sądu szlacheckiego w Koronie. Wynikało to ze zgubnego i coraz bardziej nasilającego się w tym okresie procederu zrywania sejmików

²⁹ H. Palkij, *Pstrokoński Maciej*, w: *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB], t. 29, Wrocław 1986, s. 271; Maksymilian Grzegorzewski do Tomasa J. Zamoyskiego, Piotrków 15 I 1698, AGAD, Archiwum Zamoyskich [dalej: AZ], rkps 1513, s. 1.

³⁰ „Z Piotrkowa die 11 Octobris 1698”, AGAD, Archiwum Publiczne Potockich [dalej: APP], rkps 162, t. 2, s. 17–18.

³¹ J. Staszewski, *Lipski Feliks Aleksander*, w: PSB, t. 17, Wrocław 1972, s. 419.

³² „Deputaci na Trybunał województwa ruskiego”, VL, s. 40.

³³ „Deputat na Trybunały Koronne województwu lubelskiemu”, *ibidem*, s. 227. „Deklaracja złożenia sejmiku deputackiego w województwie bełskim”, *ibidem*.

³⁴ „Deputata trzeciego na Trybunał Koronny z Wiśni obieranie”, *ibidem*, s. 378.

³⁵ Por. W. Maisel, *Trybunał Koronny w świetle laudów sejmikowych i konstytucji sejmowych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1982, 34, 2, s. 80.

deputackich. Jakkolwiek na początku omawianego tu okresu większość tych zgromadzeń kończyła się pomyślnie, to u schyłku XVII w. znaczna liczba sejmików deputackich była zerwana. Na podstawie zestawienia sędziów trybunalskich z kadencji 1680/1681 wiadomo, że nie wybrano wówczas deputatów w 10 województwach oraz na sejmiku powiatów sieradzkiego i szadkowskiego³⁶. Natomiast niekompletny spis deputatów z kadencji 1699–1700 wzmiankuje o zerwaniu 15 sejmików deputackich, a ponadto brak w nim informacji o trzech innych sejmikach, które prawdopodobnie też zostały zerwane³⁷. Na podstawie zachowanej z tego okresu korespondencji można stwierdzić, że po 1685 r. w reasumpcjach i limitacjach Trybunału Koronnego brało udział jedynie kilkunastu deputatów świeckich³⁸.

W omawianym okresie reasumpcja Trybunału Koronnego, która inaugurowała jego roczną kadencję, rozpoczynała się zazwyczaj w Piotrkowie w pierwszy poniedziałek po święcie św. Franciszka, czyli między 5 a 11 października. Około 20 grudnia Trybunał był limitowany na okres świąt Bożego Narodzenia. Przerwa ta trwała do najbliższego poniedziałku po święcie Trzech Króli³⁹, które wypada 6 stycznia. Później następowało pierwsze „poświęteczne” wznowienie sądów trybunalskich, które miało miejsce w Piotrkowie między 7 a 13 stycznia. Posiedzenia Trybunału trwały w tym mieście do wczesnej wiosny i kończyły się tydzień przed Wielkanocą, kiedy to ponownie limitowano sądy trybunalskie. W latach 1660–1700 limitacja Trybunału Piotrkowskiego następowała między 17 marca a 17 kwietnia.

Tydzień po Wielkanocy deputaci zjeżdżali do Lublina i tam wznawiali swoje prace. W omawianym okresie to drugie „poświęteczne” wznowienie sądów trybunalskich miało miejsce między 30 marca a 3 maja. Do 1667 r. posiedzenia najwyższego sądu szlacheckiego kadencji małopolskiej kończyły się przeważnie 3 października, czyli w przededniu święta św. Franciszka. Natomiast od 1670 r., z wyjątkiem lat 1677–1678, limitacja sądów trybunalskich w Lublinie następowała 20 grudnia, czyli w przededniu święta św. Tomasza Apostoła⁴⁰. Jeśli natomiast uroczystość

³⁶ Spis deputatów Trybunału Koronnego z kadencji 1680–1681, BUW, rkps 47, s. 74–75.

³⁷ Spis deputatów Trybunału Koronnego z kadencji 1699–1700, Archiwum Państwowe w Lublinie, Trybunał Koronny Lubelski, rkps 14, s. 30–31.

³⁸ Kanty Chalepski do Marcina Zamoyskiego, Lublin 5 VII 1687, AGAD, AZ, rkps 471, s. 25–27; Aleksander J. Załuski do Stanisława A. Szczuki, Lublin 20 XII 1691, AGAD, APP, rkps 163a, t. 1, s. 211–213.

³⁹ Walenty W. Tuszowski do Anny Zamoyskiej, Lublin 24 X 1700, AGAD, AZ, rkps 1433, s. 6–7.

⁴⁰ O zakończeniu sądów trybunalskich w Lublinie w 1691 r. wspomina ówczesny marszałek Trybunału Koronnego, pisząc, że „punktualnie wygodziliśmy prawu, s[z]częśliwie dnia dzisiejszego *in praesentia* czterestu świeckich kolegów, Trybunałowi założywszy de-

ta wypadła w poniedziałek, wówczas prace Trybunału Lubelskiego kończono 19 grudnia⁴¹.

Okres od zakończenia drugiej wojny północnej do wybuchu wielkiej wojny północnej charakteryzował się względną stabilnością w funkcjonowaniu Trybunału Koronnego. W tym czasie trzykrotnie nie doszło do reasumpcji najwyższego sądu szlacheckiego w Koronie, co było spowodowane bezkrólewiami. Prace Trybunału nie zostały wznowione w kadencjach: 1668–1669, 1674–1675 i 1696–1697. Ponadto kilkakrotnie opóźniono rozpoczęcie sądów trybunalskich. W oczekiwaniu na zakończenie sejmów koronacyjnych opóźniła się reasumpcja w kadencjach: 1669–1670, 1675–1676 i 1697–1698, a z powodu zawiązania konfederacji gołąbskiej reasumpcja Trybunału w kadencji 1672–1673 nastąpiła dopiero na początku stycznia 1673 r.

W latach 1660–1700 wielokrotnie dochodziło do wcześniejszych limitacji Trybunału Koronnego. Wydaje się, że można tu nawet wprowadzić podział na limitacje zwyczajne i nadzwyczajne. Pierwsze z nich miały miejsce w Piotrkowie przed Bożym Narodzeniem i przed Wielkanocą oraz w Lublinie przy zakończeniu rocznej kadencji Trybunału. Natomiast o limitacjach nadzwyczajnych można mówić wtedy, gdy zawieszano czynności najwyższego sądu szlacheckiego z powodu zwołania pospolitego ruszenia.

W latach 1660–1700 trzykrotnie doszło do wcześniejszego zakończenia posiedzeń Trybunału Koronnego. Taka sytuacja miała miejsce w kadencjach: 1667–1668, 1673–1674 i 1695–1696, co było spowodowane abdykacją Jana Kazimierza i śmiercią pierwszych „królów rodaków”. Ponadto czterokrotnie przerywano prace Trybunału z powodu zwołania pospolitego ruszenia w Koronie. Takie wydarzenia miały miejsce w kadencjach: 1667–1668, 1669–1670, 1670–1671 i 1671–1672. Widać zatem, że w omawianym okresie wielokrotnie następowały krótsze bądź dłuższe przerwy w funkcjonowaniu Trybunału Koronnego. Najdłuższa taka przerwa miała miejsce w latach 1673–1676 i trwała w sumie dwa i pół roku. Podobna sytuacja zaistniała już na początku XVIII w. Wtedy to z powodu działań wojennych toczonych na obszarze Rzeczypospolitej w czasie wielkiej wojny północnej najwyższy sąd szlachecki w Koronie nie działał przez kilka lat⁴².

---

terminium”. Aleksander J. Załuski do Stanisława A. Szczuki, Lublin 20 XII 1691, AGAD, APP, rkps 163a, t. 1, s. 211–213.

⁴¹ O zakończeniu sądów trybunalskich w Lublinie w 1671 r. informuje jedna z zapisek sędziego ziemskiego lubelskiego Jerzego Szornela. „Die 19 decembris 1671 w sam dzień, gdy Trybunał limitowano”, *Silva rerum* Jerzego Szornela. PAU i PAN 1070, k. 423.

⁴² S. Ochmann-Staniszevska, *Marszałkowie Trybunału Koronnego w latach 1579–1792*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, 62, 2, s. 299; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 1, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839–1846, s. 382.

BIBLIOGRAFIA (REFERENCES)

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Archiwum Publiczne Potockich, rkps 162, t. 2, 163a, t. 1.

Archiwum Zamoyskich, rkps 471, 1433, 1513.

Libri Legationum, rkps 25.

Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Rodziny Pinoccich, rkps 372.

Archiwum Państwowe w Lublinie, Trybunał Koronny Lubelski, rkps 14.

Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Rodziny Bartoszewiczów, rkps 503.

Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku, rkps 1071.

Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, rkps 1070.

Biblioteka Publiczna im. Raczyńskich w Poznaniu, rkps 375.

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, rkps 47.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 247, 408.

Rossijskaja Nacjonalnaja Biblioteka w Sankt Petersburgu, fond 971, autograf 311.

Źródła drukowane

Akta sejmikowe województwa krakowskiego, t. 3: 1661–1673, wyd. A. Przyboś, Wrocław–Kraków 1959.

Chrapowicki J.A., *Diariusz*, cz. 3: *Lata 1669–1673*, oprac. L.A. Wierzbicki, Warszawa 2009.

Diariusz kołowania i konfederacji pod Gołębim i Lublinem w 1672 roku wraz z aktem konfederacji, oprac. A. Przyboś, K. Przyboś, Wrocław 1972.

Diariusz sejmu abdykacyjnego Jana Kazimierza 1668, wyd. M. Matwijów, „Ze Skarbcza Kultury” 1989, 48.

Diariusz seymu warszawskiego w roku 1673 t.z. „Pacificationis”, wyd. F. Kluczycki, Kraków 1881.

Kochowski W., *Roczniki Polski. Klimakter czwarty (1669–1673)*, oprac. L.A. Wierzbicki, Warszawa 2011.

Materiały do dziejów wojny polsko-tureckiej 1672–1676, wyd. J. Woliński, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1966, 12, 2.

Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. 1, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839–1846.

Volumina constitutionum, t. 2, vol. 1: 1550–1585, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczyk, Warszawa 2005.

Volumina legum, t. 5, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860.

Opracowania

Abramski A., *Sądownictwo podczas konfederacji w Polsce (1672–1793)*, Katowice 1986.

Bednaruk W., *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008.

Maisel W., *Trybunał Koronny w świetle laudów sejmikowych i konstytucji sejmowych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1982, 34, 2.

Nagielski M., *Sejmiki deputackie wobec sprawy Jerzego Sebastiana Lubomirskiego we wrześniu 1665 roku*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013.

Ochmann-Staniszevska S., *Marszałkowie Trybunału Koronnego w latach 1579–1792*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, 62, 2.

Palkij H., *Pstrokoński Maciej*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 29, Wrocław 1986.

Przyboś A., *Konfederacja gołąbska*, Tarnopol 1936.

- Staszewski J., *Lipski Feliks Aleksander*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972.
- Wierzbicki L.A., *O zgodę w Rzeczypospolitej. Zjazd warszawski i sejm pacyfikacyjny 1673 roku*, Lublin 2005.
- Wierzbicki L.A., *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670–1672*, Lublin 2011.

ABSTRACT

The period since the end of the Second Northern War until the outbreak of the Great Northern War was the moment of a firm functioning of the Crown Tribunal. Only during that time, the Tribunal resumption was stopped three times which was caused by interregnum. The Tribunal's work was not resumed during the following terms of office: 1668–1669, 1674–1675 and 1696–1697. Also during that period, the inauguration of the Tribunal courts was delayed few times. Because of awaiting for the end of a coronation sejm, there was a delay in resumption in the following terms of office: 1669–1670, 1675–1676 and 1697–1698, and because of the Gołąbska Confederation, in the 1672–1673 term of office, the Tribunal resumption started at the beginning of 1673. Between 1660 and 1700, the meeting of Tribunal was finished earlier three times. Such situation took place during the terms of office: 1667–1668, 1673–1674 and 1695–1696, which was caused by abdication of Jan Kazimierz and death of the first "countrymen kings". What is more, the operation of the Tribunal was disrupted four times because of the levy in mass. Such limitations happened in the years 1667–1668, 1669–1670, 1670–1671 and 1671–1672.

Key words: resumption, limitation, the Crown Tribunal, Lublin, Piotrków Trybunalski

NOTA O AUTORZE

Leszek Andrzej Wierzbicki (ur. w 1973 r.), doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny w Zakładzie Historii XVI–XVIII w. Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Specjalizuje się w badaniach nad parlamentaryzmem, wojskowością, pamiętnikarstwem i sądownictwem polskim drugiej połowy XVII w. Dotychczas opublikował pięć monografii, a ponadto wydał trzy relacje pamiętnikarskie. E-mail: l.wierzbicki1@interia.pl